

Ur Tony Cliff, *Trotsky: Towards October 1879-1917*

## Tony Cliff: Om Trotskij-biografier

### **Presentation**

Tony Cliff (1917-2000) var förgrundsfigur i den strömning som brukar kallas ”International Socialists”, vars viktigaste organisation är brittiska Socialist Workers Party (idag största vänsterorganisationen i Storbritannien).<sup>1</sup>

Cliff var en flitig författare. Hans förmodligen mest kända arbete är *State Capitalism in Russia* (1955), där han lägger ut texten om sin teori om Sovjetunionen som ett byråkratiskt statskapitalistiskt samhälle (1964 kom en reviderat och utvidgad version av boken under titeln *Russia: A Marxist Analysis*).

Cliff skrev även flera biografier: om Lenin (4 delar), Rosa Luxemburg och Trotskij (4 delar).<sup>2</sup>

Följande är en översättning av förordet till första delen av Trotskij-biografien, där Cliff kritiskt granskar ett par andra biografier: Trotskijs självbiografi och Deutschers Trotskij-trilogi. När det gäller Deutscher så intar Cliff en ståndpunkt som är besläktad med den som amerikanen Max Shachtman framförde redan 1950 i en recension av Deutschers Stalin-biografi.<sup>3</sup>

Mot Deutschers syn på Trotskij och hans verk, ställer Cliff sin egen bedömning av Trotskijs roll och betydelse som revolutionär tänkare och ledare.

*Översättaren*

### **Förord**

När man skriver en politisk biografi över Leo Trotskij måste man först av allt utvärdera två tidigare biografier: Trotskijs självbiografi *Mitt liv*, och Isaac Deutschers trilogi.<sup>4</sup> Båda framstår som otillfredsställande för författaren till dessa rader.

Först Trotskijs självbiografi. Den är skriven som ett dokument i fraktionskampen med Stalin, när den senare försökte framställa Trotskij som en oförsonlig fiende till Lenin. *Mitt liv* tonar ned meningsskiljaktigheterna mellan Trotskij och Lenin. Den undervärderar Trotskijs kolossala bidrag där han hade en annan uppfattning än Lenin, i synnerhet förringade han teorin om den permanenta revolutionen. Denna teori var ett unikt bidrag till det marxistiska tänkandet. Ingen, inte ens Lenin, gick vid den tiden så långt att man hävdade att Ryssland skulle bli det första landet i världen som skulle genomföra en socialistisk revolution och upprätta proletariats diktatur. Alla andra marxister trodde att bara det industriellt avancerade Västeuropa var moget för den socialistiska revolutionen; Ryssland var på väg mot en borger-

<sup>1</sup> För en kritisk historik över denna strömning, se [Jim Higgins: Fler år för gräshoppsvärmen – International Socialists inifrån](#)

<sup>2</sup> Trotskij-biografien finns i sin helhet på webbplatsen [marxists.org](#), se: [Trotsky \(Vol.1\): Towards October 1879-1917](#), [Trotsky \(Vol.2\): The Sword of the Revolution 1917-1923](#), [Trotsky \(Vol.3\): Fighting the Rising Stalinist Bureaucracy 1923-1927](#) och [Trotsky \(Vol.4\): The darker the night the brighter the star 1927-1940](#). Där finns även 2 första delarna av Lenin-biografien, samt den om Rosa Luxemburg.

<sup>3</sup> Se Max Shachtman: [Deutschers Stalin](#)

<sup>4</sup> Leo Trotskij, [Mitt liv – försök till en självbiografi](#) (1930); Isaac Deutscher, [Den väpnade profeten](#) (1955), [Den avväpnade profeten](#) (1959), [Den förvisade profeten](#) (1963).

lig revolution som skulle befria landet från tsarismen och det feodala arvet och omvandla det till ett modernt kapitalistiskt land.

Trotskijs bidrag som organisatör av Oktoberresningen och Röda armén nedtonas också. Det är mycket ovanligt att en självbiografi undervärderar författarens bidrag. Den andra sidan av myntet är förringandet av Trotskijs misstag i hans opposition mot Lenins idéer om det revolutionära partiets natur under den långa perioden från 1903 till 1917. (I andra skrifter var Trotskij eftertrycklig i kritiken av sina egna ståndpunktstaganden när det gäller frågan om partiet.)

Dessutom slutar självbiografien med Trotskijs exil från Ryssland i februari 1929. Ett mycket viktigt kapitel, kanske det viktigaste, i Trotskijs politiska aktivitet är fullkomligt frånvarande. Den 25 mars 1935 skrev Trotskij i sin dagbok:

Om jag inte hade varit närvarande i Petersburg 1917, skulle Oktoberrevolutionen ändå ha ägt rum – om Lenin hade varit där och fört befälet. Om varken Lenin eller jag hade varit i Petersburg, då skulle det inte ha blivit någon Oktoberrevolution: Bolsjevikpartiets ledning skulle ha satt stopp för den – detta är jag fullständigt övertygad om! Om Lenin inte hade varit i Petersburg, tvivlar jag på att jag skulle ha kunnat övervinna bolsjevikledarnas motstånd ... Men jag upprepar, om Lenin varit där, då skulle Oktoberrevolutionen ha segrat ändå...

Jag kan inte säga att mitt arbete har varit 'oersättligt', inte ens under perioden 1917 till 1921. Men nu är mitt arbete 'oersättligt' i ordets fulla betydelse. Det finns alls inget högmod i detta anspråk. De två internationalernas sammanbrott har skapat ett problem som ingen av dessa internationalers ledare förmår lösa. Mina många växlande öden har ställt mig inför detta problem och skänkt mig viktiga erfarenheter i mina försök att bemästra det. Det finns i dag ingen annan än jag som kan utföra det ansvarsfulla uppdraget att väpna en ny generation med den revolutionära metoden över huvudena på ledarna för den Andra och Tredje internationalen.<sup>5</sup>

Under åren 1923-1940, då Trotskij var borta från makten, var hans bidrag till utvecklingen av den proletära revolutionens strategi och taktik enorm, I synnerhet sedan han hade landsförvisats. Från en avlägsen turkisk ö, från en undangömd plats i franska alperna, från en norsk by, och slutligen från en förort till Mexico City, upphörde aldrig Trotskijs tänkande att överblicka den internationella arbetarkampen. När man läser hans skrifter om Kina, får man intrycket av att författaren levde och kämpade i Shanghai. Hans skrifter om Tyskland, Frankrike, Spanien och Storbritannien lämnar ett liknande intryck. Och hela tiden måste han brottas med det faktum att de trotskistiska grupperna i alla dessa länder var små, bestod av unga, oerfarna människor, och var mycket isolerade. Trotskijs stora geni, hans livfulla, realistiska föreställningsförmåga, hans enormt omfattande klarsynthet, gjorde denna del av hans liv till en av de rikaste.

Ett av de svåraste problemen var frågan om de ekonomiska, politiska och kulturella förändringar och strider som en arbetarstat i ett efterblivet land omgivet av mer utvecklade kapitalistiska fiender ställdes inför. Erfarenheterna från Pariskommunen var kortvariga. Nu hade för första gången i världshistorien en arbetarstat upprättats i ett helt land. Marxistisk teori uppkommer ur praktik; den generaliserar mänsklighetens erfarenheter. När Trotskij konsekvent och oförsonligt kämpade mot revolutionens degenerering, mot den uppstigande stalinistiska byråkratin, var de erfarenheter han kunde basera sig på mycket små, och det är inte förvånande att hans förutsägelser om den framtida utvecklingen av den stalinistiska regimen inte bekräftades av händelserna. Ingen prognos bekräftas fullständigt, särskilt när

---

<sup>5</sup> Trotsky, *Diary in Exile* (London 1958) s. 53-54.

man har att göra med ett nytt fenomen.

Trotskij's hängivenhet för den revolutionära saken bestod provet från de mest tragiska händelser. Stalins förföljelser och förtal överträffade allt som tidigare hade inträffat i historien: Hans första hustru skickades till ett stalinistiskt arbetsläger, två av hans fyra barn mördades av stalinistiska agenter, ett dog av lungsjuka medan hennes make försmäktade i Stalins fängelse och det fjärde gjorde självmord; av hans sju barnbarn, överlevde endast ett i frihet, såvitt vi vet.

När det gäller det omedelbara inflytandet av hans arbete, var de år som Trotskij inte var vid makten ganska torftiga. Men när det gäller den långsiktiga utvecklingen av den revolutionära socialistiska rörelsen, för att hålla den marxistiska traditionen vid liv, var detta kapitel av avgörande betydelse.

Hur ligger det till med Deutschers Trotskij-biografi, trilogin *Den väpnade profeten*, *Den avväpnade profeten* och *Den förvisade profeten*?

Dessa böcker är av hög kvalitet. Deutschers noggranna och omfattande samling källor och dokument, tillsammans med hans majestätiska stil, gör att hans skrifter får stor betydelse. Olyckligtvis dominerar dock trilogin av att den står i fullständig motsatsställning till sin huvudperson. För Trotskij är marxismens själ arbetarklassens självaktivitet; hans oförsonliga opposition mot den stalinistiska byråkratin härrör ur denna huvudprincip. Han anklagade Stalin för att förråda den ryska revolutionen och vara den internationella revolutionens dödgrävare. Följaktligen måste det ryska proletariatet göra en ny revolution för göra sig kvitt den stalinistiska byråkratins strupgrepp. Trotskij's uppfattning om socialismen är en socialism underifrån; Deutschers om socialism ovanifrån.

Deutscher har en fatalistisk uppfattning om Stalins uppstigande till makten, han ser honom som revolutionens nödvändiga avkomma.

I sin bok *Stalin*,<sup>6</sup> förklarar Deutscher att det ”breda perspektiv”, som åstadkom den segrande bolsjevismens omvandling till stalinism, ”hitills varit gemensam för alla stora revolutioner” (och av hans argument verkar det som om det skulle vara gemensamt för alla folkliga revolutioner i framtiden). Under det första skedet av dessa revolutioner:

Revolutionspartiet marscherar fortfarande i takt med folkets stora massa. Det är skarpt medvetet om sin enighet med folket och om en djup samstämmighet mellan dess egna syften och folkets önsningar och krav.<sup>7</sup>

Denna fas står sig knappt längre än inbördeskriget. Vid dess slut står det revolutionära partiet inför ett utmattat folk, en reaktion inträder.

Revolutionspartiet har kommit. Ledarna är oförmögna att hålla sina tidigare löften. De har förintat det gamla systemet...<sup>8</sup>

För att säkerställa revolutionens landvinningar, måste partiet nu sätta munkavle på folket.

Revolutionspartiet har ingen möjlighet till reträtt. Det har drivits in i sitt nuvarande dilemma till stor del genom att foga sig efter samma folk av vilket det nu ser sig övergivet. Det kommer att fortsätta att göra vad det betraktar som sin plikt utan att ägna stor uppmärksamhet åt folkets röst.

<sup>6</sup> Deutscher, *Stalin* (London 1949), Svensk översättning *Stalin, En politisk biografi*, Partisanförlaget 1972 (på marxistarkivet). [sidhänvisningar till den tryckta upplagan]

<sup>7</sup> Deutscher, *Stalin*, s. 143.

<sup>8</sup> Deutscher, *Stalin*, s. 143.

Till slut kommer det att tysta ner och kväva denna röst.<sup>9</sup>

Härskarna finner ett försvar för sitt handlingsätt i övertygelsen att allt vad de företar sig sist och slutligen kommer att tjäna de stora massornas intressen, och i själva verket utnyttjar de i stort sett sin makt till att konsolidera de flesta av revolutionens ekonomiska och sociala landvinningar.<sup>10</sup>

Lenin och Trotskij, säger Deutscher, ledde oundvikligen till Stalin. Deutscher gör anspråk på att ha påvisat

den omedvetna historiska linje som ledde från Lenins tveksamma och anspråkslösa försök med revolution genom erövring till de revolutioner som erövraren Stalin arrangerade. En liknande hårfin linje går från Trotskij's inrikespolitik under dessa år till hans motståndares maktutövning senare. Både Trotskij och Lenin framträder, var och en på olika områden, som Stalins oavsiktliga handledare och pådrivare. Båda drevs av okontrollerbara omständigheter och av privata illusioner...<sup>11</sup>

En av de ”illusioner” som Lenin och Trotskij led av, enligt Deutscher, var tron på möjligheten av att sprida revolutionen västerut. Om Lenin och Trotskij hade ”sett mer nyktert på den internationella revolutionen” skulle de ha ”företsett att det ryska exemplet inte skulle upprepas i något annat land på många årtionden...”<sup>12</sup>

Stalins skepticism beträffande den europeiska arbetarklassens revolutionära sinnelag verkar hittills ha verifierats bättre än Trotskij's tro på detsamma.<sup>13</sup>

Det är underförstått i Deutscher's arbete att trotskisterna i den ryska revolutionen, liksom Levellers-anhängarna under den engelska och Hébert-anhängarna under den franska, är ”utopisterna” som utsätter revolutionen, dess erövringar och dess framtid, för fara. Deutscher menar att trotskisternas opposition mot Stalin i Ryssland var meningslös. Han uttrycker det mycket tydligt: ”Det var sant att avfallingarna [de som kapitulerade för Stalin] begått politiskt självmord, men detsamma gällde dem som vägrade kapitulera.”<sup>14</sup> Så Trotskij's opposition mot Stalin var gagnlös! Genom att kämpa i stället för att kapitulera för Stalin, lade man i själva verket grunden till de framtida generationernas segerrika kamper.

Enligt Deutscher var stalinismen revolutionens legitima barn. Alla revolutioner har sina utopiska extremister som inte förstår att revolutionen inte kan tillfredsställa kraven från de massor som den har inspirerat. Betydelsen av citatet från Machiavelli som inleder *Den väpnade profeten* står nu klar. Profeten måste vara beväpnad, så att när folket inte längre tror på revolutionen, kan man ”med våld tvinga dem att tro”. Enligt Deutscher försvarar stalinismen inte enbart revolutionens landvinningar, utan fördjupar och utvidgar dem också.

År 1929, fem år efter Lenins död, kastade sig Sovjetryssland in i sin andra revolution, som helt och uteslutande leddes av Stalin. Till sin omfattning och direkta inverkan på hundrasextio miljoner människors liv var den andra revolutionen ännu mera genomgripande än den första.<sup>15</sup>

Stalin [förblev] revolutionens väktare och vårdare.<sup>16</sup>

Dessa ord om ”revolutionen” syftade på tvångskollektiviseringarna som kostade miljontals bönder livet, och arbetsläger med miljontals invånare.

<sup>9</sup> Deutscher, *Stalin*, s. 144.

<sup>10</sup> Deutscher, *Stalin*, s. 144.

<sup>11</sup> Deutscher, [Den väpnade profeten](#), s. 381. [sidhänvisningar till den tryckta upplagan.]

<sup>12</sup> Deutscher, [Den väpnade profeten](#), s. 220.

<sup>13</sup> Deutscher, ”Trotsky on Stalin” i *Heretics and Renegades* (London 1955) s. 89.

<sup>14</sup> Deutscher, [Den avväpnade profeten](#), s. 321. [sidhänvisningar till den tryckta upplagan.]

<sup>15</sup> Deutscher, *Stalin*, s. 233.

<sup>16</sup> Deutscher, *Stalin*, s. 283.

Deutscher argumenterar mot Trotskij's karakterisering av Stalin som kontrarevolutionär.<sup>17</sup> I själva verket, argumenterar han, hade revolutionen spritts till många länder som omfattade hundratals miljoner människor.

I Östeuropa skulle revolutionen i huvudsak komma 'ovanifrån och utifrån' – genom erövring och ockupation – medan den i Kina skulle utvecklas, inte som en proletär demokrati som spred sig från städerna till landsbygden, utan som ett enormt bondeuppror som från landsbygden erövrade städerna och först därefter övergick från den 'borgerligt demokratiska' till den socialistiska fasen.<sup>18</sup>

I själva verket, säger Deutscher, var Maos maktövertagande trotskismens slutliga seger:

I viss mening innebar även denna 'kinesiska oktober' en postum triumf för Trotskij.<sup>19</sup>

Det faktum att Stalin och Mao förtalade, förföljde och mördade trotskisterna är av mindre betydelse: både Stalin och Mao är Trotskij's arvingar. Deutscher's acceptering av att den ryska staten spelar en revolutionär roll internationellt leder honom till slutsatsen att det kalla krigets maktkamp är huvudarenan, eller kanske den enda arenan för kampen mellan socialism och kapitalism. För en överskådlig framtid gäller "att klasskampen, som undertryckts på sin traditionella stridsnivå, följaktligen skulle tvingas anta nya former och utkämpas som strider mellan maktblock och som kalla krig."<sup>20</sup>

Eftersom de härskande i både Förenta staterna och Ryssland äger kärnvapen medan arbetarna inte har några och man följer Deutscher's logik, då skulle man dra slutsatsen att arbetarna är irrelevanta för klasskampen. Och faktiskt, varje gång arbetare råkade i konflikt med den stalinistiska byråkratin, stödde Deutscher den senare mot den förra. Han gick emot alla folkliga uppror i Östeuropa: 16-17 juni 1953 i Östtyskland, oktober 1956 i Polen och Ungern. När han uttalade sitt ogillande av de östtyska byggnadsarbetarnas demonstration i Berlin 1953 mot en ökning av produktionsnormerna och arbetarnas stenkastning mot de ryska stridsvagnar som undertryckte resningen, sade Deutscher:

Deras aktion hade beklagliga följder i Moskva. Det komprometterade den man som stod för reformer och försonlighet. Det gav ny livskraft åt de konservativa stalinisterna och andra oförsonliga.<sup>21</sup>

Arbetarna skulle tåligt och passivt invänta reformer ovanifrån.

Arbetarresningarna i Polen och Ungern 1956 förklarades vara kontrarevolutionära handlingar som "omedvetet försökte vrida klockan tillbaka".<sup>22</sup> Han applåderade de ryska stridsvagnar som krossade arbetarresningen.

Östeuropa (Ungern, Polen, Östtyskland) befann sig ... nästan vid randen av ett återupprättande av bourgeoisin mot slutet av stalinepoken och endast Sovjets väpnade styrka (eller dess hot) kunde avvärja detta.<sup>23</sup>

Trotskij var inbegripen i en kamp på liv och död med den stalinistiska byråkratin. Kontentan i Deutscher's författarskap är förlikning mellan trotskism och stalinism. Det finns ingen gemensam anda mellan levnadstecknaren och hans huvudperson. Trotskij är aktiv, dynamisk,

<sup>17</sup> Deutscher, *Den förvisade profeten*, s. 323.

<sup>18</sup> Deutscher, *Den förvisade profeten*, s. 191.

<sup>19</sup> Deutscher, *Den förvisade profeten*, s. 370.

<sup>20</sup> Deutscher, *Den förvisade profeten*, s. 369.

<sup>21</sup> *News Chronicle* (London), 13 July 1953.

<sup>22</sup> Deutscher i *Universities and Left Review*, volume 1, number 1, s. 10.

<sup>23</sup> Deutscher, *Den avväpnade profeten*, s. 337.

revolutionär. För honom är principen om arbetardemokrati, kampen mot all byråkrati, de djupa ledens massaktion mot privilegier, central. Det är ett återknytande till det väsentliga i marxismen (storartat anpassad till vår tid i Trotskij's teori om den permanenta revolutionen). Det centrala temat i hans liv och kamp till det bittra slutet var att socialismen enbart kan åstadkommas av arbetarna, inte för dem.

För Deutscher spelar massorna en passiv, sekundär, om inte störande roll, som hotade revolutionens landvinningar. Han har kastat bort trotskismens kärna och bara behållit skalet. Allt släktskap med trotskismen är bara ytligt och verbalt – andan hos den revolutionära kämpen är fullständigt frånvarande. Trotskij skulle mycket väl ha kunnat säga om honom: ”Jag har sått draktänder och skördat loppor”.

Föreliggande biografi är skriven av en lärjunge till Trotskij sedan över ett halvt sekel. Jag är idag mer övertygad än någonsin tidigare att hans idéer är riktiga. Huvudinriktningen i hans tänkande, framför allt teorin om den permanenta revolutionen har stått sig genom tiderna. Hans revolutionära kamp för den internationella kommunistiska revolutionen, hans opposition mot socialdemokrati och stalinism, har fullständigt rättfärdigats av de historiska händelserna. Om man i efterhand kan finna exempel där Trotskij tog miste, så är det ett privilegium som enbart tillfaller den som står på denne gigantiske revolutionärs skuldror. Då Trotskij's styrka beledsagades av svaghet, sådant som hans allvarliga fel att under en lång period förkasta Lenins partiuppfattning, så kommer denne levnadstecknare inte att försöka sig på att dölja misstagen, och göra sitt bästa att undvika att skriva en helgonbiografi.

Trotskij var själv mycket ärlig om sina misstag. Den skarpaste kritiken mot hans attityd till frågan om partiet innan 1917 var hans egen. För att bara citera ett av hans uttalanden:

Utan bolsjevikpartiet kunde inte oktoberrevolutionen ha genomförts eller befästs. Det enda revolutionära arbetet var alltså det arbete som hjälpte partiet att ta form och bli starkare. I förhållande till denna huvudväg befann sig allt annat revolutionärt arbete vid sidan av vägen, och saknade alla garantier för framgång eller pålitlighet, och var i många fall direkt skadligt för den tidens viktigaste revolutionära arbete. I denna mening hade Lenin rätt när han sa att den kompromissande inställningen, som skyddade och skylde över mensjevismen, många gånger förvandlade revolutionära paroller, perspektiv, etc till rena fraser...

[Från det ögonblick som jag förstod det ], så insåg jag med full kraft Lenins ståndpunkt. Det som jag tidigare hade ansett vara ”splittring”, ”söndring” etc, framstod nu som en välgörande och ojämförligt mer framsynt kamp för det proletära partiets revolutionära oberoende.<sup>24</sup>

I föreliggande biografi kommer det att finnas mycket beröm och mycket kritik av Trotskij's ståndpunkter under hans politiska aktivitet under fyra årtionden. Trotskij var en alltför stor revolutionär för att behöva skyddas mot kritik. Jag hoppas både att kritiken inte blivit avtrubbad och att presentationen av Trotskij's tankar och handlingar inte förvrängts av kritiken.

I och med Trotskij's briljanta författarskap, dess rikhaltighet, djup, skärpa, färg, poesi, kommer jag så mycket som möjligt att använda hans egna ord för att beskriva såväl hans handlingar som idéer. Detta är speciellt lämpligt när vi behandlar 1905 och 1917 års revolutioner. Ingen annan revolution har haft turen av att få sin historia skriven av en person som också var en av dess högsta ledare. 1905 var Trotskij ledare och inspiratör för de första arbetarråden (sovjeterna) i världshistorien. 1917 var han upprorets organisatör. Föreliggande bok må ’lida av’ ett överflöd av citat, men i sanning hade jag mycket svårt att tvingas utesluta många andra som pockade på att komma med.

<sup>24</sup> Trotskij, [Våra meningsskiljaktigheter](#) (30 november 1924). På marxistarkivet.

Trotskij's hela varelse, hans intellekt, hans vilja, hans energi, var inriktad på framtiden. Som en ung tjuogoettåring skrev han:

Dum spiro spero! Så länge jag andas finns hopp – så länge jag andas ska jag kämpa för framtiden, denna strålande framtid, då människan, stark och underbar, blir herre över sin egen historias virvlande ström och leder den mot skönhets, glädjens och lyckans gränslösa horisont... Dum spiro spero!<sup>25</sup>

En kort tid innan han mördades, upprepade Trotskij i sitt testamente sin optimism för framtiden:

Min tro på mänsklighetens kommunistiska framtid är inte mindre glödande. Tvärtom är den fastare nu än den var i mina ungdomsår.... Jag kan se den vackra, gröna gräsmattan nedanför muren och den klara, blå himlen ovanför muren, och solljus överallt. Livet är underbart. Må de framtida generationerna rensa det från all ondska, allt förtryck och allt våld, och njuta av dess rikedom.<sup>26</sup>

Översättning: *Martin Fahlgren*

---

<sup>25</sup> Trotskij, [Om optimism och pessimism](#) (1901) På marxistarkivet.

<sup>26</sup> [Trotskij's testamente](#) (1940) På marxistarkivet.